

ИСЛЯМЪТ И МЕДИИТЕ

ДЕБАТ

Център за интеркултурни изследвания и партньорство

В рамките на проект:

„Ислямът и медиите. Разбулване на предразсъдъци и преодоляване на стереотипи”

26 февруари 2006 г.

Място на провеждане: София, Център за култура и дебат „Червената къща”

Проектът „Ислямът и медиите. Разбулване на предразсъдъци и преодоляване на стереотипи” се осъществява от Центъра за интеркултурни изследвания и партньорство с подкрепата на Посолството на Кралство Холандия по Програма “Малки проекти на Посолството” (МАТРА КАП).

С участието на:

д-р Симеон Евстатиев, проф. д-р Цветан Теофанов, проф. д-р Йордан Пеев, д-р Галина Стефанова, Митко Новков, доц. д-р Георги Лозанов, доц. Михаил Неделчев, Георги Коритаров, Мохамед Халаф, Бойко Ламбовски, доц. д-р Пламен Макариев, Стефан Илчевски, Мурад Бошняк, Вели Карахмед, Деница Каменова, Елена Кортел

Академично въстъпление в дебата за исляма и медиите:

Симеон Евстатиев:

ИСЛЯМЪТ И ПУБЛИЧНОТО ПРОСТРАНСТВО: АКАДЕМИЧЕН ПОГЛЕД ВЪРХУ ЕДИН ЕВРОПЕЙСКИ ДЕБАТ

Симеон Евстатиев е арабист, доктор по история, преподавател по история на арабския свят и исляма в Софийския университет „Св. Климент Охридски”, ръководител на Центъра за интеркултурни изследвания и партньорство, представител за България и Югоизточна Европа на Европейския съюз на арабистите и ислямоведите (UEAI) и на Европейската асоциация за близкоизточни изследвания (EURAMES). Автор е на множество научни публикации в областта на близкоизточните изследвания и ислямознанието. Предстои да излезе монографията му „Религия и политика в арабския свят: ислямът и публичната сфера”, която е и негов хабилитационен труд.

Откривайки нашия дебат, посветен на исляма и медиите, ще очертая пред Вас някои от водещите тези, свързани с проблематиката на нашия проект. Надявам се, ще се съгласите, че в наши дни темата за ислям е една от най-важните *европейски* теми. Ако ми позволите да си послужи с думите на известни френски социолог на ислям Оливие Роа, според когото дебатът с ислям (а аз бих добавил и дебатът за ислям) е всъщност едно европейско дирене на европейска душа. В историята на Европа – от Пиринеите на Запад до Балканите на Изток – идентичностите често са се формирали в среща или сблъсък с ислям. Това е така и днес, когато **ислямът вече става част от вътрешноевропейския дебат, превръщайки се в едно от основните предизвикателства пред формиращата се нова европейска идентичност.**

Най-общо в изследванията върху ислям и Близкия изток съществуват два типа нагласи, два типа академичен дискурс, които през последните десетилетия изграждат облика на европейските възгледи и подходи към мюсюлманите. Първият тип обхваща класическата „ориенталистика“, към която ние като арабисти в една или друга степен принадлежим. Другият тип академичен дискурс е този на обществените науки, заемащи все по-важно място и в изследванията върху Близкия изток и ислям. През последните десетилетия, в контекста на дискусиите около „ориентализма“, „ориенталистиката“ и като наука беше подложена на атаки от различни страни – както от мюсюлмани, така и от западни учени – с обвинението, че допринася за, видите ли, вредно „есенциализиране“ на ислям. Интелектуалци като Едуард Саид и социолози като Азиз ал-Азме твърдят, че, видите ли, ислямската „същност“ („есенция“) е чиста фикция на „ориенталистите“.

Пред нас винаги стои въпросът доколко тази „същност“ е важна, доколко ислямът сам по себе си определя онова, което се случва, дали мюсюлманите са „позостанали“ поради ислям, понеже не подлежи на модернизация? Или пък причините трябва да се търсят в някакви социални нагласи, в някакви обществено-политически, икономически причини? Или може би в някакви предопределящи хода на световната история международни фактори?

Каква е моята теза, с която в началото на този дебат бих искал да провокирам реакциите на участниците? Според мен **причините за съществуващото проблематично разбиране на ислям и мюсюлманите на „Запад“ не се коренят толкова в „ориентализма“ (научните постижения на европейската ориенталистика, на арабистиката и ислямознанието, са извън всякакво съмнение), колкото в господствалите през последните десетилетия в академичните изследвания, а и в политиката, теории за модернизацията и развитието.** Имам предвид, че съгласно тези теории *модернизацията* неизбежно предполага *вестернизация*, и то някак непременно постигната чрез *секуларизация*. Доколко това е приложимо към мюсюлманския свят? Отговорът като че ли до голяма степен се съдържа в тревожните събития, на които все по-често ставаме свидетели с посредничеството на медиите. Според мен е очевидно, че **мюсюлманският свят следва едно своя собствена траектория на развитие, която предполага модернизация, различна от секуларизиращата вестернизация.**

Опитвайки се да очертая академичните параметри на днешния дебат, предлагам на вашето внимание – с оглед на предстоящите дискусии – четири

експертни препоръки, с които аз ще си позволя да се ангажирам публично в този момент. Какво е необходимо да се направи с цел по-адекватно разбиране на онова, което се случва в съвременния мюсюлмански свят, включително и с европейските последователи на исляма?

- *На първо място* е необходимо е изграждане на **нюансирано отношение към исляма**. Разбира се, за мюсюлманите тяхната религия представлява “най-здравата връзка”, както е казано в Корана, но същевременно не съществува “монолитен ислям”. Има различни интерпретация, различни течения, различни перцепции на самите мюсюлмани, а оттук – техните действия имат различен облик и последици.
- *Второ*, както в академичната теория, така и в политическата практика, е необходим **баланс между разбирането на текст и социокултурен контекст**. Практически казано, когато станаха атентатите на 11 септември, а и всички ужасяващи събития, които свързваме с „исляма” оттогава насетне, ние като арабисти винаги биваме канени да обясним дали и защо ислямът предпоставя това насилие, дали го предполага повече от останалите религии. Според мен, всъщност е много по-съществен един друг въпрос, а именно – **какво мюсюлманите смятат, че ислямът предполага**. С други думи – в съвременния контекст е най-важно какво мюсюлманите смятат, че ислямът смята, а не толкова какво съдържат ислямът и неговите извори „сами по себе си”. Защото, ако се „поровим” в религиозните извори, без съмнение може да намерим редица шокиращи неща, да речем, и в Стария Завет на нашето християнско Свещено Писание. Подчертавам – аз не твърдя, че текстът не е важен – напротив, но само настоявам за баланс между разбирането на текст и социокултурен контекст.
- *Третото* нещо, което смятам за необходимо, можем да формулираме като **европейски отказ (понеже светският тип публичен живот е така характерен предимно за Стария континент) от настойчивото преекспониране на понятието “секуларизация” в комуникацията в исляма**. Защото ислямът – и аз държа на това – следва своя собствена траектория на модернизация, която не задължително предполага секуларизация. И нека бъда ясен – казвам това при цялата ми привързаност тъкмо към този европейски модел, където секуларизацията не е просто отделяне на религиозните от държавните и политическите институции, а нещо много повече – опит за оделотворяване на старата европейска визия-мечта за свободата като водещ принцип на личния и обществения живот.
- *И четвърто*, **необходимо е преосмисляне на ролята на публичната сфера**, в която се формира волята на мюсюлманските общности чрез дискурсивно действие. Зная, че много от вас основателно ще опонират, че в исляма са проблематични понятията “демокрация” и “гражданско общество” в смисъла, в който ние ги разбираме от гледна точка на техния западноевропейски и американски смисъл. Въпреки това в хода на своята история ислямът, мюсюлманските общества са изградили достатъчно стабилни механизми за комуникация между властта и обществото, в рамките на които особено важна роля играе *ислямската религиозна публичност*. Тя възниква около религиозните учени (*улеми*), които са призвани да бъдат пазител на принципа на справедливостта (*адл*) – своеобразен ислямски аналог на принципа на свободата

в западните общества. Поради наложената върху мюсюлманските общества секуларизационна парадигма на модернизация чрез вестернизация през новото време настъпва **фрагментация на религиозния авторитет**, и съответно – **фрагментация на публичната сфера** мюсюлманските общества. Всичко това води до проблемите и предизвикателствата „около исляма”, с които се сблъскваме в началото на ХХ век.

В контекста на тези по-обща академични тези и препоръки ми позволете съвсем накратко да ви представя нашия проект за исляма и медиите. Неговите основни цели, а отгук дейности, резултати и крайни продукти включват:

- *Анализ на нуждите.* Беше проведена анкета, осъществена от медийни експерти (Евгения Атанасова, Митко Новков и Елена Кортел), в която участваха много журналисти – както от националните, така и от регионалните медии. В резултат на тази наша анкета стана ясно, че журналистите имат нужда от определени, по-информирани и по-сериозни знания за исляма. Открити бяха и основните нагласи, включително стереотипи и предразсъдъци по отношение на исляма, съществуващи сред журналистите.

Сред отрицателните стереотипи анкетата ни откри нагласата, че ислямът е „най-агресивната и ретроградна религия”. Имаше и любопитни изрази като този, че “понеже и в мюфтийството е същият хаос както в Православната църква, из цяла България шетат емисари, разпространяващи фундаменталистки идеи”. Много често срещан стереотип към исляма, разбира се, е неговото лошо отношение към жената. Сред клишетата по отношение на исляма и мюсюлманите нашата анкета откри следните: ислямски фундаментализъм; ислямът е религия, която потиска жените в мюсюлманския свят; ислямист е равно на терорист; фанатизъм; нежелание за интеграция; лукавост, нетолерантност, средновековна жестокост; ислямът не стимулира никаква култура, задържа еволюцията на човешкия дух и мисъл, блокира всякакъв интелектуален напредък. Отговорът на въпроса дали негативните нагласи се увеличиха след 11 септември имаше еднозначен отговор „да”, като резултатите показаха, че журналистите осъзнават важната роля на медиите в процеса по изграждането на тези нагласи. Резултатите от анкетата показаха, че е необходимо разширяване на познанието за исляма.

- *Очертаване на нови механизми за комуникация между експертната общност и журналистическата колегия.* Това наложи провеждането на обучителни семинари, състояли се съответно в Чепеларе (за южна България) и в Разрад (за северна България), с журналисти. Те бяха много важни както за самите журналисти, така и за нас като изследователи на исляма.
- Крайният продукт на проекта – подготовяното от Центъра за интеркултурни изследвания и партньорство издание „Ислямът. Кратък справочник” – е изграден именно след внимателен анализ на съществуващите медийни нужди, които, надявам се, ще съвпадат и с очакванията на една по-широка читателска аудитория.

ИСЛЯМЪТ В ПУБЛИЧНОТО ПРОСТРАНСТВО – ПОГЛЕД “ОТВЪН” И ПОГЛЕД “ОТВЪТРЕ”

Проф. дфн Цветан Теофанов е завършил Арабска филология в Багдадския университет и е специализирал в Каирския университет, Египет. Защитил е докторска дисертация в Московския институт по ориенталистика, Русия. Бил е гост-професор в Оксфордския център за източни езици и култури, Великобритания. Член е на Американското ориенталистично дружество, Европейския съюз на арабистите и ислямоведите и Британското дружество за близоизточни изследвания. Член на Консултативния съвет на Центъра за интеркултурни изследвания и партньорство. Автор е на редица книги и научни статии.

В публичното пространство темата за исляма, призракът на исляма, почти по правило изниква при кризисни ситуации, сякаш за да потвърди нашите предубеждения и опасения: при терористични актове, отвличания и обезглавяване на чужденци, бурни и неадекватни от наша гледна точка протести, несправедливи съдебни процеси. Поради информационния глад за коментари по случващите се събития винаги се включват и случайни хора, които боравят със стереотипи и обикновено допринасят за допълнителното объркване и сплашване на аудиторията. Най-драстичният случай за мен е публикация в национален всекидневник по повод обезглавяването на двамата българи в Ирак, в която се призовава защитниците на исляма да признаят, че всички вандалщини, включително и набиването на кол, се съдържат в Корана. В крайна сметка от статията научаваме, че събитията в Ирак са плод на някакъв митичен юдео-ислямски заговор срещу християнството. По правило темата за исляма се полага в контекста на отношенията му с християнството или Запада, което се провокира и от изказванията на различни ислямски водачи.

За илюстрация на симптоматичното неразбиране на исляма в публичното пространство можем да се обърнем към тълкуването в печата на събитията, свързани с прословутите карикатури на Пророка. Погледът „отвътре” е ясен – за справка: българското издание на турския в-к Заман от 20-26.2.2006 – заглавие „Ние обичаме Пророка Мухаммед повече от собствените си души”. Но ето цитат „отвън”, от национален всекидневник, 13.2.2006 със заглавие „Иран се заигра с огъня”: „Няма нищо изненадващо в това, че мюсюлмани плашат да убиват хора и опожаряват посолства, защото се почувствали обидени ОТ НЕЩО.” Нещото не е нищо, както си мисли авторът на статията, но за това ще стане дума след малко. Заглавие в популярен вестник от 15.2 – „Скандалът за рисунките няма да промени свободата на словото” (по повод дискусия, организирана от Българската медийна коалиция и Информационния съвет на Европа): „Войната за карикатурите е сблъсък между два свята, между две епохи и всяка надежда, че единият свят ще успее да разбере другия, е илюзия. Реакцията на мюсюлманските общества е неадекватно силна и бурна.” Освен че свидетелстват за публичните нагласи към исляма у нас, това са чиста проба стереотипи, които датират още от Средновековието. Те се срещат и в западния печат: Продължават кръстоносните

походи, Надигацият се ислям може да залее Запада, Ислямската война срещу модерността. Арабите са представяни като бедуини, варвари или невежи петролни шейхове, в хареми, необуздани, воинствени, странни, ирационални. Ислямът се отъждествява със свещената война, внушава се, че той призовава към омраза, фанатизъм, насилие, нетърпимост, изостаналост, потискане на жените. Естествено, корените на злото се търсят в Корана.

Нека коментирам темата за „двата свята” и „двете епохи”. Когато ислямът се появява, в Арабия освен езичеството са били разпространени юдаизмът и християнството. Християните първи разбират и приемат ислямското послание. Ще добавя, че когато репресиите срещу мюсюлманите в Мека правят живота им нетърпим, тяхна група емигрира в Абисиния, където управлява праведен християнин и той проявява пълно разбиране. Всъщност Мухаммед никога не е твърдял, че полага основите на нова религия. И в Корана, и в изказванията на Пророка ислямът се представя като продължение и заключителен етап на веригата от небесни послания. Отделен въпрос е, че и християнството, и ислямът имат претенции да бъдат окончателно откровение, адресирано към цялото човечество.

Ако анализираме внимателно фактите и наличните текстове, ще установим, че много по-лесно е да се аргументира представата за един-единствен свят на общи убеждения и морално-етични ценности, отколкото два непримирими свята, разделени от пропаст. В тази връзка много често се забравят приносите на арабо-мюсюлманската цивилизация, която е продукт на синтеза между различни култури и която има заслуги за развитието на Европа. Но това е отделна тема.

Да се върнем към въпроса за двете епохи, в които живеем ние, прогресивните европейци, от една страна, и назадничавите мюсюлмани, които така и не могат да се изтръгнат от прегръдката на своето Средновековие. Мюсюлманите сега живеят в своята 1426 г. от преселението хиджра на Пророка от Мека в ал-Медина, което е станало през 622 г. Аналогията е достъпна за всяко интелектуално равнище. В броя на всекидневник от 11.2.2006 г. се коментира „смешната” война за карикатурите. Там се споделя мнението, че „става война за смеха” и за средновековна отживелица. Веднага ще кажа, че арабо-мюсюлманското Средновековие е твърде сходно с европейското възраждане: то познава смеха, иронията, сарказма, които не пощадяват дори самата религия.

И така, погледът отвън и погледът отвътре виждат и рисуват различен портрет на исляма. Истината е, че макар и всички мюсюлмани да признават Свещения Коран и заветите на Пророка Мухаммед, те отдавна не са една единна общност, при това в мюсюлманските общества протичат динамични глобални процеси, които често опровергават прогнозите. Но класическото монолитно ислямско учение, което не допуска нововъведения и е сериозен стимул за добротворство и толерантност, може да служи като основа за диалог и разбирателство.

Йордан Пеев:

ПРЕДСТАВЯНЕ НА „ИСЛЯМЪТ. КРАТЪК СПРАВОЧНИК” (съст. и научна редакция Симеон Евстатиев, авторски колектив: Йордан Пеев, Симеон Евстатиев, Митко Новков, Росица Градева, Галина Стефанова)

Проф. дин Йордан Пеев е преподавател по история на арабския свят и исляма в Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Гост-професор в Колежа на Европа, Брюж, Белгия. Автор е на множество научни публикации и книги, посветени на историята на арабския свят и исляма. Съучредител на Центъра за интеркултурни изследвания и партньорство.

Проф. Йордан Пеев говори за предизвикателства при отразяването на исляма и представи предстоящото издание „Ислямът. Кратък справочник”, изготвено в рамките на проекта и предназначено за журналистическата гилдия. В Европа ислямът е сравнително нов феномен. Мюсюлманската емиграция придобива масовост през последните десетилетия, което налага геополитическа и битова промяна – по улиците на Европа вече се срещат все повече мюсюлмани, факт е строежът на джамии в Европа. В този контекст най-прозорливите европейци казват, че бъдещето на исляма не може да бъде осмислено, без да се има предвид европейската компонента, както е бъдещето на Европа не може да бъде осмислено, без да се има предвид ислямската компонента. В Европа има 15-20 млн. мюсюлмани, приблизително толкова са и на Балканите. В този смисъл е и появата на справочника. Проф. Пеев посочи, че „ислямът днес живее в епохата на своята Реформация. Въпросът е само демокрацията ли ще се ислямизира в мюсюлманския свят, или ислямът ще се демократизира”.

Галина Стефанова:

Д-р Галина Стефанова е преподавател по арабска култура и ислямско изкуство в Софийския университет „Св. Климент Охридски”. Води курс по история на ислямското изкуство и в Националната художествена академия в София. Автор на научни публикации в областта на арабската литература и култура. Член на Европейския съюз на арабистите и ислямоведите. Програмен директор и координатор на проекта „Ислямът и медиите” към Центъра за интеркултурни изследвания и партньорство.

ИСЛЯМЪТ И ИЗОБРАЖЕНИЕТО

Понятието за изкуство се формира в религиозната традиция на исляма от мюсюлманските религиозни учени (*улеми*), законоведи (*факихи*), богослови и философи. Това понятие се извежда от основните постулати на Корана и Сунната (примера на пророка Мохамед), която се състои от *хадиси* (предания за делата, думите и красноречивото мълчание на пророка Мохамед). В мюсюлманското изкуство господства идеята, че в света няма изначално съществуващи форми и образи, защото само Бог има постоянно битие. Ето защо, по правило,

изобразителното изкуство в исляма не носи религиозно послание. От гледна точка на ислямската религиозна доктрина е немислимо и дори е осъдително да се допуска преклонение пред образи, да се изпитва естетическа наслада от реалистично антропоморфно изобразяване, понеже всичко тленно е подложено на постоянно изменение и само Аллах е вечно съществуващ. Ислямът не забранява художествената дейност като такава, ала както и в други области на културата налага строго спазване на абсолютния монотеизъм.

Коранът не съдържа пряко осъждане на изобразителното изкуство и скулптурата. Такова осъждане в нея е налице единствено по отношение на езическите идоли на многобожниците. В пророческата Сунна обаче съществуват няколко “осъждащи” хадиси, въз основа на които улемите и факихите формулират своите ограничителни от догматична гледна точка предписания. В ”Достоверния сборник” (*Сахих*) с хадиси на ал-Бухари (поч. 870) се цитират следните думи на Мохамед:

- „Пророкът каза: не влизат ангели в дом, в който има изображение”.
- “Наистина, най-силно от всички ще бъдат наказани изобразяващите (*мусаууирун*) в деня на Страшния съд”.
- “[...] а най-лоши са тези, които творят подобно на Неговото творение и творят и зърното, и червея”.

Тези хадиси, които заплашват с наказание “изобразяващите”, се опират на думите на Мохамед, който се изправя срещу творците на идоли. Глаголът *саууара*, от който е образувана думата, означава “придавам форма”: “Той е Този, който ви придава форма в утробата, както пожелае”(Коран 3:4). Творец е единствено Аллах. Ето защо в средновековната арабо-мюсюлманска култура не съществува термин за *творчество* и *изкуство*, а художествената дейност се възприема като *занаят*.

Водещия принцип, според който мюсюлманските учени определят допустимостта на едни или други изображения, е в каква степен художествените произведения могат да бъдат опасни като потенциални обекти на поклонение. Ограничителни предписания са налице и при четирите суннитски религиозно-правни школи (*мазхаби*), а също така и при шиитите. Като безусловно забранени се разглеждали изображенията по стенописи, а също и всякакъв вид скулптурни изображения. Тъкани с изображения, окачени като завеси или за украсяване на стените се обявявали под възбрана (*харам*). Но същите тези тъкани или килими, постлани на пода не били вече *харам*, доколкото предметът върху който стъпва крак не можел да бъде обект на поклонение. Допускането на други изображения се основавало на втория принцип – за степента на реалистичност на изобразеното.

Въпреки всички тези тълкувания и богословски предписания в художественото наследство на мюсюлманските народи съществуват изображения на хора и животни. Те могат да бъдат открити понякога като стенописи в светски архитектурни образци, но най-често се срещат в миниатюрите на ръкописни книги или върху предмети на приложното изкуство. Обикновено европейските изследователи на ислямското изкуство обясняват тяхното наличие с обичайното отклонение на практиката от религиозната теория. Буквалното следване на религиозните предписания е било въпрос на лично благочестие, а отстъплението от тези предписания по принцип не се е санкционирало. Въпреки ужасните наказания в деня на Страшния съд, които заплашват изобразяващите, столетия наред през

средновековието съществуват ателиета към дворовете на мюсюлманските владетели, в които работят миниатюристи, илюстратори на ръкописи. Те никога не са били подлагани на религиозно преследване. Ето защо в исторически план ислямското илюминаторско изкуство и източната миниатюристката винаги са били свързани с главните центрове на политическата власт. Дворовете на халифите, емирите и султаните са мястото, където художниците, подкрепяни от своите могъщи меценати, дават воля на художествените си идеи, а илюстрираните съчинения с изображения на литературни или исторически персонажи са били достояние единствено на ограничен кръг от управляващия елит.

В средновековни ръкописи, изготвяни по поръчка на различни мюсюлмански владетели от времето на ранното монголско изкуство до образците в Османската империя, съществуват и редица миниатюри, изобразяващи пророка Мохамед. Характерен пример е изкуството по времето на основаната от Хулагу (1256-65) Илханска династия. Внукът на Хулагу, Газан хан (1295-1304) е първият монголски владетел, който приема исляма през 1295 г. Илханите решават със средствата на изобразителното изкуство да наложат своята власт като легитимна в мюсюлманския свят, представяйки се за наследници на велики династии с традиции, извеждащи своето родословие чак от пророка Мохамед и дори от по-древни библейски фигури. Махмуд Газан хан натоварва своя везир Рашид ад-Дин да състави прочутата „Световна история” (*Джами ат-тауарих*) с преводи на турски, персийски и арабски. С тази универсална история започва епохата на илюстрираните ръкописи с историческо съдържание, с религиозни обекти на разглеждане и епически поеми. Най-ранното изобразяване на Мохамед, което е достигнало до нас, е в арабска версия на *Джами ат-тауарих*, датирана 1314 г. Тези миниатюри, на които пророкът е изобразен с открито лице и с централноазиатски черти, не могат да бъдат категоризирани като религиозна живопис – те не са натоварени с някакъв сакрален смисъл, а предават исторически сцени, в които присъства и Мохамед.

Съществуват и цели серии ирански и османски миниатюри, изобразяващи събития от живота на пророка Мохамед, който е представен на тях с було пред лицето и нимб от огнени пламъци. В този смисъл е показателно едно колосално Житие на Пророка (*Сийар ан-наби*). Неговият текст от XIV в. е бил преписан и илюстриран с над 800 миниатюри през 1594 г. по поръчка на османския султан Мурад III. Религиозният смисъл и етическата стойност на булото в ислямската мисъл, се свеждат до идеята, че на хората не им е дадено да видят истинния Лик или да познаят истинната същност на света не само поради принципната неизразимост на обекта на познание, но и поради несъвършенствата на съзercателя.

„Нощното пътуване и възнесението” на пророка Мохамед е един от най-често срещаните сюжети, илюстрирани в неговите жития. Според мюсюлманската традиция, една нощ през 621 г. Мохамед, придружаван от архангел Гавраил, бива пренесен на гърба на митичното същество Бурак от т.нар. “неприкосновена джамия” в Мека до “отдалечената джамия” в Йерусалим. Съгласно кораничните аяти и преданието, след това пророкът Мохамед се спуска до дълбините на ада и после е издигнат през седемте сфери-небеса до “Лотосовото дърво на крайния предел” (Коран 53: 1-18). Тогава бива установена и задължителната за

мюсюлманите петкратна молитва в денонощието. В индийски миниатюри от XVI в. фигурата на яздейния Бурак Мохамед е обозначена вече единствено чрез огнения нимб, но дематериализираният образ на пророка изпълнява своята илюстративна функция, защото знакът в мюсюлманската култура и изкуство се възприема от вярващите не само в своя репрезентативен смисъл, но и като свидетелство за трансцедентното.

След края на XVII в. пророкът Мохамед престава да бъде изобразяван. Тъй като липсва и търсене на религиозна живопис, това обуславя и различното отношение към художника и неговото творчество в сравнение с християнския свят. Ако живописецът, изографисващ християнския храм, извършва богоугодно дело и неговото изкуство се уважава, то в мюсюлманските страни живописиста остава на заден план по отношение на арабската художествена калиграфия, която още от самото начало на разпространението на исляма се разглежда като негово исконно изкуство. Доказателство за трайното налагане на тази тенденция в художествената практика на мюсюлманските народи е широкото разпространение и в наши дни на т.нар. *Хилйе-и шериф* („благородни хелиета“). През XVII в. прочутият османски калиграф Хафиз Осман разработва в Истанбул нов вид строго нормирани калиграфски композиции, чрез които се изобразяват словесно физическите черти и духовните качества на пророка Мохамед, като се изхожда от описанието на пророка, отнасяно към неговия братовчед и зет, четвъртия *праведен халиф* Али ибн Аби Талиб. Арабският език като израз на религиозните схващания за автентична форма на божественото внушение започва да се възприема в ислямската художествена традиция като напълно достатъчен за духовното и физическо изразяване и калиграфското изкуство постепенно замества образността с нейния илюстративен речник и знаковост.

Дебат на тема:

„СКАНДАЛЪТ С КАРИКАТУРИТЕ – СБЛЪСЪК НА ЦИВИЛИЗАЦИИ ИЛИ СБЛЪСЪК НА ИНТЕРЕСИ?“

Митко Новков, модератор:

Журналист и медиен експерт на в. „Култура“, автор на множество литературни публикации, съучредител и програмен директор към Центъра за интеркултурни изследвания и партньорство

Продължаваме с нашия дебат или нашите дебати, защото скоро чух една популярна личност по телевизията да прави на друга популярна личност по телевизията забележка, че всъщност в българския език няма “дебат”, “дебати” е само в множествено число. Аз си направих труда, рових разни речници, оказа се всъщност, че наистина е така – но защото е заемка от френския, която е минала през руския и е дошла в българския. Втората част е “Скандалът с карикатурите – сблъсък на цивилизации или сблъсък на интереси”.

В срещата ни с изказвания ще чуем доцент Георги Лозанов, който е председател на българската медийна коалиция и един известен – напоследък обичам тази дума – “поборник” за свободата на словото, доцент Михаил Неделчев, който също е достатъчно познат, всеки, който се интересува от българска култура. Тук е поетът Бойко Ламбовски, който също взе отношение по темата, господин Мохамед Халаф, който е журналист – известен, и тук, в България, той е от онези медиатори, които правят границите по-малки, да не се виждат, пренася нашия свят в арабския свят, в ислямския свят, и ислямския свят тук в България. Георги Коритаров също ще вземе отношение по дебатираната тема.

Георги Лозанов:

Доц. д-р Георги Лозанов от Журналистическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски” е зам.-главен редактор на в. „Култура” и председател на Българската медийна коалиция.

Аз, за съжаление, ще повтора заявяването на позиция, просто защото това е моята позиция и няма как да заявя друга. Независимо от това всеки път се надявам, че самият диалог прави позициите нюансирани, нюансира ги и ги прави различни. Аз бих си позволи да самоопределя моята позиция в този дебат около карикатурите като “еврорадикализъм”. Казвам тези думи в самото начало, за да стане ясно, че това е съзнателно приета от мене посока на мислене и интерпретация, а не е възникнала в контекста на специализирани анализи и коментари. Този еврорадикализъм според мене произтича от следното – от една своеобразна лоша *безкрайност на толерантността*.

Толерантността е част от европейската ни идентичност. Толерантността изисква да приемаш другия и неговите изисквания към теб самия, в резултат на което ти самият започваш, приемайки тези изисквания и поддавайки им се, да ставаш друг и да губиш части от своята идентичност, сред които и самата толерантност. Ето в този кръг се въртим вече от 2001 година, пет години – в кръга на лошата безкрайност на толерантността. Аз самият с почуда наблюдавах себе си доколко това започва да ме радикализира. Бавно през този петгодишен период се налагаше усещането, че толерантността е опасна сама за себе си. Защото парадоксално води до отказването ѝ от нея. В този смисъл моята позиция става парадоксална във връзка с дебата за карикатурите, защото аз мисля, че такъв дебат – независимо в какво число е, в единствено или в множествено – такъв дебат, разпознат като дебат, свързан с религиозната толерантност, дебат, свързан с анализа на едната и другата гледна точка в рамките на културата, в рамките на религиите – просто няма. Просто такъв дебат няма. Не е за това дебатът. И не е това проблемът. В този смисъл, всички ние, участвайки в този дебат, участваме в изработването на алиби. В изработването на културно алиби на тероризма. Ние сме въведени в това – водим този дебат, пренасяме го, търсим дълбоките му религиозни основания и хоризонти и с това продължаваме да изработваме алибито на тероризма. Каквото смятам е и – ако не е целта, защото е трудно да се приписва конкретна воля – е и резултатът от цялата история около карикатурите.

Говоря, разбира се, за тероризма в този вид и в тази форма, в която той се разгърна от 2001 година насам. Неговата – пак ще сменя думата “цел” с “резултат” – е следният според мен: това е натиск върху европейската идентичност, върху европейската култура, но не със средствата на войната, която се води отвън, а с терористични средства, които целят, както споменах вече, преформулиране отвътре на европейската идентичност. Не да направиш тези срещу теб други като ги покориш, като им наложиш, а като ги принудиш те самите да станат други. Мисля, че това е процесът, в който участваме.

Самият Запад успява трудно да субективизира, да даде образ, търси го малко наслуки този враг, който стои зад терористичната вълна. И ние знаем, че в това отношение имаше поредица военни действия, които допълнително оспориха, така да се каже, позицията на самозащита на Запада, свързани с трудното разпознаване на този “друг”. Кой е обектът на терористичния натиск? Това е европейската идентичност, както казах най-общо, култура, модерната европейска идентичност, и преди всички индивидуалните човешки права. Ще го кажа и по-общо – правото на човека, на индивида сам, дори на нивото на персоналната си идентичност, да избира какъв да бъде. Сам да избира, а не друг да е избрал вместо него. Това право на избор, което според мене е фундамент на модерната европейска идентичност, фактически е атакувано от тази терористична вълна. Не случайно тази терористична вълна се появи тъкмо в периода, когато масовите идеологии в европейския контекст – исторически – започнаха видимо да губят влияние. Масовите идеологии бяха дисциплинирали индивидуалния избор отвътре на европейската цивилизация с тежки последици. И със същият резултат – човешки жертви. В това отношение няма голяма разлика от човешките жертви, които падат в лагерите на смъртта по време на Втората световна война, да кажем, и човешките жертви, които паднаха от двата небостъргача. Това са човешки жертви в една и съща плоскост, в една и съща ос. Тази специфика на мишената на тази терористична вълна много добре се проявява в предисторията с карикатурите.

Правото на индивидуален избор по отношение на теб самия – какъв да бъда? – е привилегия на светската култура, на нерелигиозната култура. Реакцията срещу карикатурите настояваше за обратното. Религиозният канон – независимо доколко това въобще е религиозен канон за исляма, какво да се изобразява и какво да не се изобразява, самото настояване една медия да се съобразява с религиозен канон, е проява на религиозен фундаментализъм. Тоест, религията трябва да е фундамент навсякъде. Не е фундамент навсякъде, има територии в модерния свят – много широки – които по никакъв начин не могат да бъдат дисциплинирани от религиозен канон. Религиозният канон функционира в границите на религиозната публичност. А няма как една медия да не бъде мислена в контекста на светската публичност. Пространството на църквата, на храма, и пространството на медията са предварително скарани пространства. Пространството на медията е хоризонтално пространство, в което няма нищо по-старо от вчерашен вестник, и днес пише едно, утре на същото място пише друго. Медията е плурализъмът, тоест множествеността на гледните точки. Точно обратното е положението в религиозната публичност. Тя не е публичност на дебата и сблъсъка на две гледни точки, а на абсолютната, крайната истина. В този смисъл тя е вертикална публичност.

При религиозната публичност ако ти си разколебан в абсолютната истина, не ѝ принадлежиш. Точното обратното е на медията. Така че този пренос е невъзможен, проблематизиращ самото съществуване на светската публичност, подход, реакция. Тук стои въпросът, разбира се, че това са не само изображения на пророка Мохамед, а са смешни изображения, карикатури. Въпросът за смеха също е много пряко свързан с отнемането на индивидуалното право на избор по отношение на теб самия. Защото смехът дава стойност, превръща в радост, преживява като радост едно “тук и сега”. Докато религиозната перспектива позиционира щастието в едно “после” и едно “другаде”. Обичам да давам пример с “Името на розата” и загубения трактат на Аристотел “За комичното”, заради което всеки, който го беше докоснал, беше убит. Така че медия, изображения, смешни изображения, които оскърбяват чувства на вярващите, е натиск за ограничаване на светската публичност, в която човек може да формира сам своята идентичност и да бъде такъв, какъвто той иска да е на базата на човешките си права.

Накрая ще спомена, че онова, което е обект на самоограничаване, търсене като резултат от самоограничаването, е и свободата на словото. На базата на някакъв писан извън светската публичност репертоар медиите трябва да внимават. Как така ще внимават? На базата на какъв репертоар? Да не изобразяват Мохамед – никога? Или да не го изобразяват смешен? Или въобще да не говорят за Мохамед. Това е ограничаване – базисно, фундаментално – преформулиране на медийния модел в хоризонта на свободата. За това казвам, че реакциите срещу карикатурите нямат културен смисъл. Те са чист терористичен акт – самият тероризъм е техният смисъл. А пък аз се опитах да формулирам задачата на този тероризъм: да преформулира отвътре като самоограничение идентичността, европейската идентичност. Няма културен смисъл. Тероризмът е птичи грип, епидемия. С него човек се бори както с една епидемия отвъд културата. Може да прозрем във всяка епидемия – от чумата, до птичия грип – Божия промисъл. Но не го правим. Правено е през вековете, сега не го правим. Когато се опитаме да разпознаем културни аргументи в това, че заради карикатурите умират хора, за мен е същото като да търсим в СПИН-а наказание на греховното човечество от Бог.

Михаил Неделчев:

Доц. Михаил Неделчев е ръководител на Департамент „Нова българистика“ при Новия български университет, писател и литературен историк

Уважаеми колеги, дами и господа, мисля, че сутрешната презентация, това, което представиха пред нас уважаваните арабисти, въобще специалисти по близоизточна тематика, беше една добра основа и за днешния ни следобеден дебат. Защото въз основа на това представяне, което беше коректно, дълбоко, пространно, ние може още по-категорично да кажем, че всъщност радикалният ислям карикатури исляма, ако именно “карикатури” е ключовата дума на нашия следобеден дебат. И ако има нещо, което е окарикутурено, това е именно ислямът през тази практика, която за съжаление става изключително популярна през

последните години – популярна като медийно събитие, популярна като сцени. В предишния разговор, който имахме, организиран от медийната коалиция, аз припомних една знаменита книга – “Маси и власт” – книгата на Елиас Канети, където така прекрасно ни се разказва за възникването на масите, за това как масите се самоконструират стихийно и за това как поставят своите искания и се представят, възникват, стичат се. Всъщност, Канети използва много синоними, за да представи това възникване на масите. Е, време е да го кажем: не е приятна гледка, не е цивилизована гледка, не е демократична гледка това възникване на маси около ислямистките искания. Те са една чудовищна гледка, те са една нежелана от всички нас гледка. Нежелана гледка за всички нас бяха и всички тези подпалвания на посолства, всички тези протести, за които ние имаме основание да си зададем съвсем коректно въпроса: в каква степен всичко това беше организирано, в каква степен всички тези обиди на тези възникващи маси бяха по сигнал бяха организирани, бяха инспирирани, бяха подготвени. Цялата тази манифестирана обида – в каква степен тя е коректна от гледната точка на едно нормално човешко поведение.

Всъщност, какво бяха направили датските карикатуристи? Ние вече много пъти заявявахме, че тези карикатури за съжаление са по-скоро бездарни, те са твърде елементарни като изкуство на карикатурата, но това, разбира се, не означава, че те не би трябвало да се появяват, и че тяхното възпроизвеждане би трябвало да бъде по някакъв начин санкционирано. Тези карикатури именно представят това окарикуряване на исляма, което вече е извършено от радикалния ислям. То вече е направено, и всъщност карикатурите само отбелязват този факт. Те не измислят тази представа – че пророкът Мохамед по такъв трагичен, драматичен и насилствен начин – насилствен от гледна точка на логиката на тази религия и насилствен от гледна точка на общата човешка култура – е свързан с представата за цъкащата бомба. Така че ислямистите могат да се сърдят само на своите собствени представители, на крайните ислямисти, за това, че властва тази карикатурна представа за исляма. И може би е добре този дебат да се проведе именно сега, след явяването на този карикатурен образ, за да разберат и нормалните представители, изповядващи ислямската религия, че без противопоставянето на радикалния ислям една такава представа за тяхната религия ще пречи просто за нормалното присъствие в общата човешка цивилизация на всички тези хора.

Наред с тази представа за окарикуряния ислям, аз мисля, че ние станахме свидетели през този дебат и на нещо друго – политическата коректност, не означава, уважаеми дами и господа, “страхливо говорене”. Ние станахме свидетели на “страхливото говорене”. Станахме свидетели на най-разнообразни форми на “страхливо говорене”. Нашият министър-председател, например, даде образец за такава “страхливо говорене” – внимателното говорене, разбира се, означава зачитане правата на другия, но аз винаги си спомням и един друг карикатурен анекдот във връзка с политическата коректност. В САЩ те предупреждават понякога, когато слизаш от автобуса, да не подаваш ръка на дамата, която всъщност ти придружаваш, защото може някоя крайна феминистка да ти удари шамар, защото постъпваш политически некоректно. Аз лично съм така възпитан, че продължавам да подавам ръка, но винаги вече, когато подавам ръка, вече се

чувствам разколебан в своето желание да подам ръка. Значи, моят културен навик, моята културна нагласа е разколебана вече. Аз не се чувствам стабилно в своята роля на кавалер. Войнстващият феминизъм е разколебал, така да се каже, тази роля. Именно в този дух настъпват и нашите колебания, така, както каза и преди малко Георги Лозанов. Всички ние сме застрашени в нашата собствена идентичност от подобни искания спрямо нас. Всички ние сме застрашени в нашите културни навици, в нашия статус като личности, принадлежащи към определена култура, от бомбардирането с подобни искания. Наистина, каква е границата на тези искания? Кое е това, което не трябва да бъде изобразено? Кое е това, което не трябва да бъде показано? Какъв е списъкът, каква е номенклатурата на тези феномени, на тези факти, на тези явления, от които ние всички трябва да се пазим, от които трябва да се боим, към които трябва да бъдем внимателни?

Вие знаете как реагираха преди години във Франция именно по повод на такива искания, на такава особена настойчивост да бъдат допуснати във френските училища облечени със специални облекла представители на ислямското вероизповедание. И знаете какви дебати се разгрънаха във Франция. У нас, нашият министър-председател каза, че трябва да бъдем особено внимателни. Аз не смятам, че ние трябва да бъдем особено внимателни в този план. Разбира се, един дипломат трябва да бъде внимателен, когато общува *виз-а-ви* с представител на едно чуждо вероизповедание, когато общува – особено на негов терен, на терена на неговото културно пространство. Но това е едно експертно говорене, което е предназначено за особени цели, за един ритуализиран диалог. За съжаление у нас също се чува клишетата на “радикалния ислям” по повод на войната около карикатурите от устата на представител на главното мюфтийство, от говорителя на главното мюфтийство, г-н Хюсеин Хафъзов. И това беше за пръв път в нашата страна. Ние до този момент такива фрази не бяхме чували. Те бяха в дисонанс с наистина особената толерантност, която цари у нас. Това беше проява на една заразна с друго говорене фразеология. И именно затова ми се струва особено важно да се каже много категорично, че страхливото говорене в случая е неуместно. Да постъпим крайно внимателно, да не обидим и така нататък...Каква е границата на обидата? Утре някой ще обяви, че е обиден от това, че ние, например, празнуваме еди-какви си празници, и че на тези празници се яде еди-какво си месо. Слава Богу, чува се и други гласове, например в някои от публикациите, които се появиха във в-к “Култура” преди два броя, бяха в духа на една много категорична защита на европейската идентичност. Например, текстът на Ален Фенкелкро. Много категорична защита. И мисля, че датският министър-председател наистина би трябвало да бъде поздравен, би трябвало да бъде изразена солидарност с политическото говорене на датския министър-председател. Не очакваме от Франция подобна категоричност. Не очакваме и от българския министър-председател подобна категоричност, но трябва да му се заяви на българския министър-председател, че неговото страхливо говорене не е било от най-достоините.

Мохамед Халаф:

Журналист, кореспондент на кувейтския вестник „Ал-Уатан” за балканските страни

Наистина е тъжно в началото на ХХ в. да обсъждаме нещо, което въобще не заслужава толкова голямо внимание. Отнася се до изображенията на едни художници. Още по-тъжното е, че двама посланици в европейската държава България отправят предложение към съвета на арабските посланици да бъдат наложени някакви наказателни мерки срещу мене заради това, че съм писал статия, в което се разминавам с тяхното виждане по отношение на въпросните карикатури. Според мен, цялата тази ситуация влиза в контекста на битката за демократизацията на арабския свят. Има сили – управляващите фамилии и свързаните с тях партии и религиозни институции, които се опитват в момента чрез организирани протести в различни столици да заплашват Европа и САЩ заради стремежа им да прилагат нови ценности в арабските и ислямските общества. Защото, ако ситуацията в тези общества продължава да бъде същата, значи ние арабите, мюсюлманите, през идващите сто години ще бъдем източник на насилие, и тероризъм.

Тези гласове, които излизат от Техеран, от Дамаск, от палестинските територии, от Алжир, и други краища в арабския и ислямския свят, показват нещо много важно – на политическите битки някой се опитва да придаде цивилизационно-културна окраска. Опитват се да опростят нещата и да превърнат всичко в разногласия за неща, които вече са приети нормално в тези общества. Ние сме свидетели в момента на едно връщане сто години назад в развитието на арабското общество. Аз оставих Ирак много по-развит по отношение на западните ценности, на световната култура, отколкото го видях сега, когато се върнах там след 25 години изгнание след падането на режима на Саддам Хюсеин. Това, което сега се случва в Ирак, е продължението на карикатурите. Неслучайно четири или пет месеца след публикуването им възникна този проблем, защото точно тези седмици Европа категорично заявява, че няма да приеме атомна програма на Иран. За първи път Европа е обединена със Съединените щати в този натиск. В същото време Съветът за сигурност издаде резолюция 1559, която накара Сирия да напусне Ливан след 30 години окупация. В контекста на тази резолюция трябва да бъде разоръжена “Хизбуллах”. Всички знаем, че тази организация е свързана с Иран. Тя е финансирана от Иран. Значи, ако това се случи, Иран ще загуби едни от най-важните си оръжия в този регион.

Натискът е много силен и срещу Сирия, тъй като вече има много потвърдени данни за нейната роля в атентата срещу министър-председателя Харири. В контекста на това, което се случва, е и натискът на Европа срещу Хамас след победата на изборите. Организацията трябва да се откаже от терористичния си характер, да приеме съществуването на държавата Израел. И не е случайно, че два дни след избухването на този скандал ръководителите на Хамас предложиха да посредничат с Европа при две условия: първо, европейските държави, където бяха публикувани тези карикатури, да се извинят, и второ, във всичките тези европейски държави да бъдат приети закони, които ограничават засягането на символите на исляма и на религията. Това е същността на проблема.

Единственият свят, който не е демократизиран и остава в състоянието, в което е бил преди сто години, това е арабското и ислямското общество. Има много питання в този свят – нима след като 80 процента от иракчаните отиват към урните, за да гласуват Конституцията, която е абсолютно европейска по характера си, те не искат този работещ модел. Нима не желаят тези западни ценности? Но арабските правителства с техните медии – електронни и неелектронни – правят всичко, за да подкопаят този ред и модел. А ние, когато искаме да образуваме нашите деца, ги пращаме да учат в западните страни. Всички арабски телевизии имат западни технологии. Затова казват: “Технологиите са от Запада, от нас е само да викаме. Да викаме срещу този Запад, който ни дава всичко.” Аз пак искам да повтора моята теза, че това, което се случи, беше организирано с политически цели от управляващите в арабските страни и свързаните с тях партии. Протестите срещу карикатурите са опит да спрат програмата, стратегията за демократизация на тези общества. Европа в никакъв случай не трябва да се подчинява на това, което искат тези среди и държави, защото не само народите на арабските страни и общества ще бъдат жертвата. Вие също ще се превърнете в жертва, защото това ще бъде поискано в бъдеще и от вас и то многократно повече и повече терористи ще дойдат във вашите домове.

Бойко Ламбовски:

Писател и публицист, журналист във в. „Сега”

С интерес слушах изказването на г-н Халаф. То ми напомни за Троцки, който казва, “В сравнение със западния човек, продукт на естествено еволюиращата западна демокрация, без големи сривове, хора като мен – от Изтока, дошли от система с тотална власт на някакъв вид идеология – ние имаме един имунитет, ние познаваме нещо повече, от това, което знаят те, ние сме виждали злото в малко повече негови ипостаси.” Аз мисля, че в това отношение г-н Халаф също притежава познание за двата вида истини, за двата свята, както и част от нас, които сме по-възрастното поколение в България. В рамките на шегата ще си позволя да ви припомня един анекдот – за американеца, който преди двайсетина години гостувал в България, и когато спорели за управлението, той постоянно натяквал на българина: “Да де, ама вие нямате свободи”. “Е как да нямаме”, отговорил българинът. “Ами така, нямате. Ето, аз например мога да изляза на площада и да извикам “Долу президента”, а вие не можете.” “А, не можем – казал българинът – ето, аз излизам на площада и викам – “Долу Рейгън!!!” – защо да не мога?!!”

Разказвам ви този анекдот също във връзка с дебата за допустимите параметри на свободното излияние на личността – творческо, политическо, идеологическо и всякакво друго, което, за съжаление, не беше достатъчно значимо отстоявано от нашите политически авторитети. Какво имам предвид? Едно от множеството мнения за същите карикатури е, че има активна разработка, и пламването на скандала, както г-н Халаф каза, вероятно има за цел да убеди по-голяма част от либерално мислещата световна общественост, че ислямът е действително опасен. Това може да е инспирирано от тези сили, които се канят

също да налагат демокрация с методи, с които не съм съгласен. Аз съм абсолютно поддръжник на свободната циркулация на идеи, също и на рисуването и разпространяването на карикатури, но не съм поддръжник на износа на демокрация. Нещо повече, свързвам част от тези протести с голямата грешка, която беше разпалената война в Ирак. Износът на демокрация е като износа на революция – в крайна сметка това е износ на тероризъм. Гражданската война, която в момента се води в Ирак, и която, както каза г-н Халаф, връща страната с години назад, въпреки че режимът на Саддам Хюсеин ми е дълбоко антипатичен (ние сме живели в много по-мек режим от неговия и пак ми беше антипатичен), но директното налагане, внасяне на демокрация, води до по-големи беди.

В тази връзка искам да подчертая, че ми направи лошо впечатление, за което спомена и г-н Неделчев, извънредно плахото отношение на нашите политически авторитети, на министър-председателя, по повдигнатия въпрос. Той не застана ясно и категорично на страната на свободното словоизлияние и защита на ценностите, на демократичните ценности. Направи ми лошо впечатление и поведението на американския президент Джордж Буш, който също каза, “Дайте да не ги дразним”. Вие обаче ги раздразнихте с това, че поведохте една война, която наруши тогава съществуващите международни норми. Тази война раздразни тези хора. Радикалните и най-ниско образованите сред тях се чувстват по някакъв начин уязвени, ако щете и по някакъв начин унижени и намират повод, отдушник, който може би е дирижиран, в протеста срещу тези безобидни датски карикатури. Уви, много политици в Европа и по света не застанаха ясно и категорично в защита на свободното слово – нещо, което направиха по-скоро някои мислители и журналисти.

Няма две мнения, че този свят, в който живеем, притежава ценности, които съществуват единствено благодарение на нашата воля и желание да ги запазим. Те са във всичко: в правото да търсиш свободно истината, в правото да иронизираш авторитети с помощта на четка, перо, мисъл и т.н. Няма недосегаеми авторитети в нашия свободен свят. Включително и религиозните авторитети – нашите, чуждите, защото светът се глобализира. В това число и някакви интерпретации – графични – на пророка Мохамед. Аз също съм религиозен човек и уважавам свободата, която е дал Бог на нас да търсим свободно истината. Ако в нашия свят това е възможно, допускам и правото на друг, съществуващ паралелно свят, да забранява това. Допускам го като процес от еволюцията – да забранява на своите граждани нещо: например, да ходят сами жени в ресторант или да ходят облечени неподобаващо, с открито лице. Имам позната, която се занимава с иранистика и замина за Иран на специализация за две години. Там тя нямаше нито право, нито възможност да се облича както тя желае. Тя трябваше да се облича в съответствие с религиозните канони на обществото, в което е попаднала – изцяло забрадена. Но в същото време, в нашия свят, жената има право да се облича, както пожелае. И карикатуристът има право да рисува както поиска и когото поиска. И призови на властта “Дайте все пак да не дразним!”, мене са ми дълбоко обидни. Значи, ние можем да критикуваме свободно нашите ценности, нашите авторитети, но не можем да критикуваме нечии чужди. Което какво излиза в крайна сметка? Ще излезе в един момент, че чуждите са по-важни, по-недосегаеми. Точно това е ограничаването на тази свобода, за

което говори Георги Лозанов, и подмяна на исконни, фундаментални, същностни, базисни норми, върху които се крепи нашето самочувствие и свобода.

Георги Коритаров:

Журналист

Така се стекоха обстоятелствата, че изглежда аз ще вляза в ролята на “лошото момче” и ще говоря необичайно различно, може би необичайно от гледна точка на някакво очакване на аудиторията. Наистина аз съм представител на всекидневната, активната, практична журналистика. Работя основно в електронни медии, имах възможност да наблюдавам развитието на този конфликт и на дискусиата върху него чрез получаването на всекидневна информация за това, какво се случва не просто в страните от ислямския свят, но и в Европа, и разбира се, в частност и тук в България. Много внимателно изслушах и тезите на колегите, които говореха преди мен, и избрах за себе си да започна с един спомен, който е само привидно различен от темата, за която говорим, но всъщност съдържа в себе си и много общи послания. През края на 1999 г., когато вече беше ясно, че Руската федерация е взела ориентация да започне втората чеченска война, и руските сили за сигурност осъществяваха все по-активни набези, все още живеят и активно действащ президент на чеченската република Ичкерия – Аслан Масхадов – беше дал едно интервю в най-популярния вестник в град Грозни – “Грозненский рабочий”. Тезата на Масхадов беше следната: искам да помоля Борис Елцин само за половинчасова среща, за да може чрез диалог да решим всички проблеми между нас и да не се стига до война, защото, колкото повече агресия и сила прилага Русия към нас, чеченците, толкова по-малко ще ми бъде възможно като президент да оказвам влияние и да бъда фактор за въздействие върху полевите командири, които и без друго ме притискат да се откажа от тактиката на диалога и политическия разговор и да се ориентираме към въоръжена съпротива.

С други думи, когато има една агресия върху целия фронт, когато има един активен натиск, който не е диференциран, не е локализиран, съвсем съзнателно не е тактически изчислен, така че да постига постъпателни резултати, а е насочен към това да уязви цялата система, тогава *радикализмът подчинява нормалността*. В този смисъл, когато говорим за това, че радикалният ислям е окарикурирал исляма много преди да се появят тези карикатури, ние би следвало да си отговорим на един друг въпрос. Какво всъщност е ислямът? Естествено, първият отговор, който всеки образован човек ще даде, е, че ислямът е религия. Общи норми, обща цивилизация, обща култура...Но ислямът, като че ли, е още нещо. Той е обща кодова система, обща територия, която превръща различни по степента на икономическото си развитие, по степен на осъзнаване на гражданските права, по степен на развитие на културата, по степен на близостта си към западните ценности държави, в обща зона, споделяща тази кодова система – исляма. Тази зона започва от страни като Саудитска Арабия, Иран, от едната страна, и страна, която е светска по характер на държава, но е ислямска по вероизповеданието на своето население, каквато е Турция. Всичко това е територията на исляма. Съществува организация

“Ислямска конференция”, в която тези страни членуват. И тъкмо на основата на тази кодова система те изграждат своята общност.

Датските карикатури постигнаха като ефект това, че цивилизованият ислям стана функция на радикалния, в смисъл, реагираха като единно цяло. Не че цивилизованият ислям е станал алиби на радикализма, не че реакцията е станала алиби на тероризма – аз не споделям подобни тези – просто мисля, че тук говорим за различни неща. Ефектът на масирания натиск, който беше доста неартикулиран във вътрешните си детайли, какво точно се съобщава с тези карикатури, направи така, че без особени усилия, независимо дали е било активна разработка на правителство, дали е било разработка на терористични организация, дали е само “Ал-Каида”, или са всички накуп – “Ал-Каида”, “Хизбулла”, “Хамас” и т.н. – няма никакво значение. Фактът, че е станало възможно да се стигне до такава масирана реакция, означава, че общността е реагирала единно. И тук възниква другият въпрос: той беше засегнат и от Георги Лозанов, и от Михаил Неделчев – къде е границата на обидата? **Границата на обидата, според мен, е там, където свършва границата на познанието.** И където започваш да навлизаш в територии и се опитваш да водиш полемика или да иронизираш територия, която не познаваш в нейната вътрешна структура, в нейната ценностна йерархия. Имат ли право в Иран – по силата на същото това разсъждение, че няма недосегаеми величия и авторитети – да организират конкурс за карикатури за Холокоста и за избиването на евреите? Ние знаем, че това е нашият праг. Имаме жестока вътрешна съпротива срещу това. Значи, говорим за два свята. Говорим за два свята със свои степени на реакция. Защото тук се каза, че датският премиер е трябвало да бъде поздравен, а че българският премиер е говорил страхливо. Аз съм абсолютно съгласен, че датският премиер трябва да бъде поздравен, защото датският премиер реагира като човек, който защитава авторитета на държава, в която има принцип на свободата на словото, регламентиран, има гражданско общество, има независимост на медиите. И той защитава европейски ценности. Но, позволете ми в това може би наистина много изненадващо от моя страна говорене да ви кажа, че в не по-малка степен трябва да бъде поздравен и българския премиер. Според мен, неговото говорене не е страхливо. Неговото говорене е избор на гледна точка. В този случай той реагира, защитавайки също ценности – ценността “толерантност” в българския формат, в българския мащаб, в мащаба на тази европейска проекция, която се вижда от България. Той, при внимателен прочит, не засегна в това свое изказване свободата на медиите. Той просто изрази позицията да не бъдат засягани религиозните чувства на други наши съграждани. Това говорене, което дойде от страна на главното мюфтийство, то не беше възпроизвеждане на говоренето на радикалния ислям. Това беше, според мен, доказателство точно на тезата, която ви предлагам – че в резултат на това хвърляне на “коктейл Молотов”, да го наречем така на шега – на карикатурите, целият ислямски свят реагира като един. И фактът, че българското главно мюфтийство реагира така, означава, че те просто не са имали шанс за избор на друго поведение.

Има два примера, които са особено показателни. Човек, който прочете “Сатанински строфи” на Салман Рушди и е от нашата цивилизация, от европейската, християнска цивилизация, започва да се пита – всъщност, много интересен роман, много ценен, художествен, пълнокръвен, с въображение. Къде е

проблемът, се пита европейският светски човек, че да трябва ислямските духовни власти да издадат смъртна присъда на Салман Рушди? Този проблем възниква у човека, който няма систематичното, дълбоко познание за това, какво представлява ислямът в дълбочината на своето тълкуване, какво представляват различните концептуални сблъсъци вътре в исляма. Друг пример – филмът по романа на Казандзакис “Исус Христос отново разпнат”. Спомнете си Българската православна църква как реагира, как беше свален от екрана на телевизията. Абсолютно аналогично по смисъла си действие. Имаше ли тогава толкова активен дебат в България? Става дума за нещо, което е много по-сложна територия, отколкото механичното пренасяне на модели. Както е много опасно да се поощрява ислямският фундаментализъм, така и фундаменталисткото отношение към понятието “права на човека и ценности” също е много опасно, защото то някак си ни капсулира. И прави така, че това, което на нас ни изглежда отвоювана ценност, крупно завоевание на нашата цивилизация, се опитваме да го пренасяме и там. В един момент ти разбираш, че тези два свята наистина са различни. И за да заживеят те в хармония и във взаимно разбирателство, трябва първо да се признае правото на това различие.

За мен голямата битка срещу тероризма не е започнала. Защото битката срещу тероризма с оръжие може в тактическо отношение да доведе до някакви резултати, но в цивилизационно отношение няма да постигне много. Най-много да породи нови поколения на още по-агресивни, още по-мразещи. **Голямата битка срещу тероризма трябва да се състои на културното поле, на полето на културния дебат.** Да бъде даден шанс на нормалността да влезе в отношения на диалог. Да бъде даден шанс на поколения млади хора, които наистина предстои да поемат отговорностите си в обозримо бъдеще, сами да изберат как да общуват помежду си, как да намерят прагматичната формула, така че да съчетават едновременно суверенитета на духовните си ценности с общия прагматичен интерес на цивилизацията. Иначе това за карикатурите, да ви кажа, има един руски израз – “Нет твоего ума дела”, значи, “не е работа за твоя акъл”. Ами, случи се нещо, за което като че ли има още да се чете и да се учи, за да разберем какво е станало. Българското общество интелектуално не е готово за такъв дебат. То няма основните културни послания, не говоря за някакви елити, които могат да си дебатират, а говоря за това, което дебатират елитите, да стане ясно на колкото се може повече хора.

Търсенето на културни модели, търсенето на форми, чрез които отделните сегменти на световната цивилизация намират начини да общуват, продължава като процес, и той може да бъде подпомогнат с повече търпение, култура и диалогичност, а не с канонизация на неща, в които и без това вярваме и в превръщането им в аргументи срещу другите. Значи, нямаме нужда повече от изграждане на стени. Имаме нужда от мостове.

Дебат на тема:**„МЕДИИ И ИНТЕРКУЛТУРНО ОБЩУВАНЕ”****Пламен Макариев, модератор:**

Доц. д-р Пламен Макариев е ръководител на Катедра „Философия” при Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски”, където е също основател и координатор на Магистърска програма „Интеркултурни изследвания”, съучредител и програмен директор към Центъра за интеркултурни изследвания и партньорство

Елена Кортел:

Журналист в БНР, програма “Христо Ботев

Мисля, че няма да кажа нещо по-различно или нещо, което вие не знаете. Нека да ви представя само предаването, което правя заедно с мои колеги в програма “Христо Ботев”. Това е предаване за етническа култура. Аз наистина се радвам и се гордея, че го има това предаване по Българското национално радио, защото то дава възможност различните етнически групи в страната да се опознават. Предаването върви вече близо седем години и се излъчва във всеки делничен ден от 16 до 16.30 часа, а в неделя – от 17 до 18 часа. С него ние се опитваме да хвърлим мостове между различните етнически групи. Нещо, което за мен, а си мисля, че и за всички нас, е много важно. Колкото и да сме различни не бива да търсим в това различие непременно негативизма. Ако има нещо, което ни плаши, е добре да го изясняваме. Знание, знание и пак знание да дадем, за да се опознават различните етнически групи.

Аз изслушах много внимателно всички изказвания на днешната среща. Не става въпрос само за карикатурите, а за живота ни като цяло заедно. Как живеем ние, хвърляме ли тези мостове, за които говореше Георги Коритаров? Защото, ако това не се случва между нас, това означава, че всеки сам за себе си гради някаква територия и някаква България, а ние все пак искаме да имаме обща земя, обща България.

Уверявам ви - аз като туркиня, мюсюлманка – не толкова вярваща, не толкова религиозна и все пак, която почита ценностите на различните религии и бих казала, която познава много по-добре от някои християни християнските ценности и ги почита, не смятам, че би трябвало да има такива големи различия между хората. И моят дом и твоят дом са в един дом – България, и мисля, че този дом трябва да се разширява и в европейския смисъл на думата. Аз спокойно мога да приема християнските традиции в своя дом. Не се ограничавам от това да сложа един образ на свети Мина и на свети Георги. Не ме плаши това нещо, но ме плаши неуважението към една религия, когато искат да кажат “не, ние ще ви наложим нашето мнение за тази религия. Вие не искате да се рисува образа на Мохаммед. Не, ще трябва да го приемете, ще трябва да се рисува този образ.” Защо? Къде е тук границата на позволеното, на допустимото и на уважението?

Това са все неща, които ние изясняваме в нашето предаване и не само. Разговорите ни продължават и извън това – в живота. Мисля, че има още много въпроси, които бяха поставени тука: Какво е свободата на словото? Трябва ли да имаме предвид това, че казваме нещо и не бива да се съобразяваме какви ще бъдат последствията от тези наши и думи, и действия? Каква роля имат медиите в този диалог между различните етнически групи? Не искаме да се обиждаме, не искаме да поставяме прегради, не искаме да има противоречия. Медиите са една възможност, чрез които може да се осъществява този диалог. Националното радио е радио на всички, на всички данъкоплатци. То е радиото и на всички останали медии – на тези, които си плащат данъците. Приема абсолютно всички хора, които имат своята представа за етническия живот в нашата страна и искат да участват със своето мислене в този процес. Пак ще кажа, че няма нещо по-различно от това, което всички хора искат в България. Ние искаме да живеем в мир и в спокойствие, и в разбирателство. Мисля, че никак не е трудно да седнем и да говорим по тези теми. Ето аз набелязах няколко неща, които са важни според мен в предаването и в живота ни.

Какво е свободата? Неотдавна заявих, че всъщност свободни са само престъпниците. Те не си дават сметка какво ще стане след това, което са направили. Аз в никакъв случай няма да приема палезите на знамена, на посолства, убийството на човек, поради каквато и да било причина. Още повече, че религията не го позволява. Кой как чете Свещените Писания – общо взето се оказва, че някой ги чете като светия, а някой като сатаната. И тук се налага разяснение от образованите хора, да кажат, че Свещените Писания се четат по определен начин и няма друг начин, по който те могат да бъдат интерпретирани. И така свободата на словото, на поведението ни, нормите в живота ни – искаме или не искаме ние имаме норми на поведение. Не трябва ли да се съобразяваме с тях? Казваме че, няма да приемем определено облекло, определена храна или нещо друго. Но с какво ми пречи това на мен? Ако на някой наистина му пречи и това създава непреодолима вражда, нека да си го кажем направо, да заявим искрено своето мнение.

Стефан Илчевски:

Богослов и докторант в СУ “Св. Климент Охридски”, Философски факултет, Интеркултурна философия, програмен сътрудник в Центъра за интеркултурни изследвания и партньорство

Аз самият смятам, че проблемът с карикатурите бе инструментализиран от определени среди, но в крайна сметка мисля, че човек не може да живее в сянката на някакъв световен заговор: кой е замислил карикатурите, с каква цел? Мисля, че ценното в случая е да се изведе една добра поука от случилото се. Според мен изобщо не става въпрос за противопоставяне на християнство и ислям. Това е смешно. За мен е напълно налудничаво да се говори за християнска Европа, която видите ли иронизира пророка на исляма. В случая християнството и ислямът, ако има някакъв спор тук, те се намират заедно от едната страна на “бариерата”.

Става въпрос, според мен, за противопоставяне на едно секуларно общество със своите възгледи, от една страна, и от друга – религиозните хора със своите норми, представи и светоглед. За мен най-ценното е да разберем, че ако в обединена Европа би следвало да уважаваме европейската идентичност – тук чухме в много изказвания колко е ценна тя за всички европейци, ако европейската идентичност е толкова важна за всички нас, то би следвало да си зададем и въпроса: “Колко е ценна религиозната идентичност за религиозния човек?” И ако искаме религиозните хора да уважават светската идентичност в Европа, би следвало да си зададем въпроса: “Не е ли редно да отдаваме нужното уважение и достойнство на религиозната идентичност на всеки един човек? – независимо дали той е мюсюлманин или християнин.”

Смешни са изявленията от сорта: “Ама защо? Видите ли ние публикуваме карикатури на Христос и християните не реагират?” А може ли един християнин да публикува карикатура на Христос? Това е просто невъзможно. За мен дори изобщо не стои въпроса: “Може ли пророкът Мохамед да се изобразява или не според учението на исляма?” Мисля, че тук проблемът е, че се публикува карикатура на пророка Мохамед. Карикатурата в крайна сметка е обидна за самите мюсюлмани. И дори да беше разрешено изобразяването на пророка Мохамед, то окарикуряването му едва ли би се възприело като нормално от мюсюлманите. В случая разбрахме от множество публикации и изявления по медиите от самите мюсюлмани, че ислямът разрешава със слово да бъде описван пророка Мохамед. Но това едва ли значи, че ако бъдат създадени някакви сатирични произведения за него, то мюсюлманите с охота биха ги рецитирали. Така че за мен изобщо не стои такъв въпрос.

Проблемът се корени в отговора на въпроса: “Може ли човек да се отнася недостойно към религиозната идентичност на религиозните хора и да очаква от тях разбиране и достойно отношение към идентичността на секуларизираните членове на обществото?” За мен лично така стоят нещата относно скандала с карикатурите, аз поне така ги възприемам. Може би защото самият аз съм религиозен човек и смятам, че религиозната идентичност би следвало да се уважава, както и светската идентичност, а също и правото на всеки човек да има избор дали да бъде религиозен или не. Благодаря ви.

Вели Караахмед:

Студент във Висшия ислямски институт, учител по религия „Ислям” и член на Сдружение “Послание”, с. Чепинци, общ. Рудозем.

Аз съжалявам, че звездите на ефира отсъстват в момента, макар че това, което ще кажем ние, нашето собствено мнение, щеше да бъде много полезно и те самите да го чуят. Да чуят мнението на обикновените хора, защото по радиа, по вестници и телевизии виждаме, чуваме и четем мнения на институции, на специалисти и т.н. и т.н. ...

Аз ще продължа започнатото от Стефан. Да наистина, пророкът Мохамед, Аллах да го благослови и с мир да го дари, беше показан за мен по един срамен начин. Наистина за голяма част от хората ще прозвучи доста тежко, коварно може

би: “Защо? Няма ли място за мюсюлманите в Европа? Нима Европа не се гради на ценности, които грижливо трябва да се пазят и от мюсюлмани и от християни? – на което бяхме свидетели през последния един месец.” Или само по празници ще кажем: “Честит байрам на бай Мехмед, а след това на бай Иван за Великден”. Е вижте, обикновеният човек не мисли така. Но за жалост голяма част от обикновените хора не могат да бъдат чути. Тяхното мнение не тежи като мнението на Мохаммед Халаф или на Михаил Неделчев, или на Георги Коритаров, или на който и да било. С най-добри и най-топли чувства, естествено, споменавам хората, които бяха преди нас на тези места. С необходимото уважение, разбира се, но не е ли това един своеобразен изпит също така за Европа? И за нас българите – и мюсюлмани и християни, как ще реагираме пред вратата на Европейския?

Да, наистина, ние като мюсюлмани също се дистанцираме от поведението, на което бяхме свидетели в ислямските държави. Преди три дни имах среща с един обикновен, като мене човек, сириец, който е бил жив свидетел на мирния протест, организиран в Дамаск. След това, тълпа от около 100 – 150 човека се влива в този мирен протест и всички видяхме в какво прерасна. Това е радикалният облик на исляма, нали? Това ли е еквивалентът на Махаммед, Аллах да го благослови и с мир да го дари, на човека, носител на Божествено слово определи 1423 години? Не, не е! Нека всеки един от нас да бъде убеден, че всеки вярващ мюсюлманин, наричащ себе си мюсюлманин, показвайки го, засвидетелствайки го и доказвайки го с дела и поведение – не приема това нещо. Този начин на реакция. Верни са думите на президента Георги Първанов и на премиера Сергей Станишев, че мюсюлманите в България са реагирали мъдро – да, така е.

Защо? Защото мюсюлманите в България вече се чувстват изхабени, първо, да бъдат наричани българо-Мохамедани, второ да се заиграват с тях видите ли в Родопите, в Северна България или в Югоизточна България. Твърди се, че има емисари, които шетат и достатъчно добре засяват радикални идеи в България. Това не може да се случи! Аз съм го казвал не веднъж и ще го повторя тук пак за пореден път. Ако иска някой да види обич между религиозните общности – тук не говорим за търпимост, за толерантност, защото идва момент, в който човек казва: “Търпението ми се изчерпа”, но ако иска да види обич – добре дошъл в България.

Защо? Защото мюсюлманите се ограничиха с това да заявят своята позиция, след която не последва палеж на знамена, нито каквито и да било по-твърди мерки за протест или нещо друго. Пророкът Мохаммед, Аллах да го благослови и с мир да го дари, казва: “Когато човек тръгне да сочи с пръст, т.е. тръгне да съди, нека първо да види колко пръстта сочат към него”. Или по отношение на карикатурите в днешен план, преди да тръгнем да казваме: “Това е реакцията на радикалистите” или: “Карикатурите са еквивалент на радикалния ислям”, или: “Радикалният ислям, извършените атентати са причина за тези карикатури”, нека много, много добре да се помисли. Защото както можем да говорим за ислямски тероризъм, така можем да говорим и за християнски тероризъм. Но за мен по-важното, с което искам да завърша, е да запазим обичта между религиозните общности в България, да опознаем исляма, да опознаем исляма като религия, минавайки първо през вратата на ислямската култура. Това може би ще бъде най-добрият, най-здравият мост между двете религиозни общности. Благодаря ви.

Деница Каменова:

Радиожурналист и докторант в СУ “Св. Климент Охридски”, Философски факултет, Интеркултурна философия

Откакто започна целият този дебат и се случи всичко с карикатурите, и протестите, които заляха мюсюлманския свят, си задавам много въпроси, на които честно казано и самата аз не мога да си отговоря. От една страна – като журналист, който в никакъв случай не би искал по някакъв начин свободата на медиите да бъде ограничавана. От друга страна – като човек, който се занимава с интеркултурни изследвания и като човек, който дълги години е живял в мюсюлманския свят и по-конкретно в Алжир. Много ми е любопитно и ми е странно защо реакцията се обвързва с нарушаване на свободата на словото, защо се обвързва с тероризъм и защо се говори, като че ли се създава едно противопоставяне между Европа и европейския свят, и останалия мюсюлмански свят.

Първо, що се отнася до свободата на словото – между другото датският вестник, който пръв публикува карикатурите, в петък получи наградата на медиите “Виктор” именно в защита на свободата на словото с аргумента, цитирам: “че е показал колко лесно свободата на словото може да бъде нарушена”. Без да искам да иронизирам, според мен той показва нещо друго – колко лесно може да бъде нарушен не само интеррелигиозният диалог, а и интеркултурният диалог. Защото, ако говорим за някакъв опит да се защитава свободата на словото може би той би могъл да бъде потърсен в реакцията на другите издания, които вследствие на протестите решиха да препечатат карикатурите. Но първият вестник, който ги публикува, аз така и не мога да си обясня какво целеше да покаже: Че е свободен да каже каквото иска? Да покаже каквото иска? Че не се страхува от кой? Ако тръгнем по тази линия на разсъждения до къде можем да стигнем?

Според мен трябва да се погледне малко отвъд религиозността, защото създамата се ситуация показва на първо място отношението между различните групи и различните култури, между мен и другия, и доколко аз имам не само търпимостта, но и смелостта и отвореността да призная правото на другия да бъде такъв, какъвто е. Защото тук много се говореше за това, че е нарушено правото ни като европейци на избор да бъдем такива, каквито сме, ако си позволя да цитирам доц. Георги Лозанов. Но защо не помислим и за правото на другия да бъде също такъв какъвто е и какъвто той е избрал. Защото един от основните принципи на демокрацията е уважението към другия и към неговото различие.

Именно за това ми беше много интересно да проследя начина, по който реагира мюсюлманската общност. Ако ви направи впечатление, колко по-бурни бяха реакциите и протестите в Западна Европа и какво се случи тук на Балканите. Кое от една страна може да изглежда малко парадоксално, тъй като на Балканите ние имаме една традиционна мюсюлманска общност, която живее тук от векове, докато в Западна Европа става дума за една емигрантска общност, която присъства там от Първата или след Втората световна война. Именно това е в подкрепа на моето твърдение, че тук нещата отиват отвъд религиозността. Става дума за конструирането на една идентичност, за опцията да бъде дадена възможност хора с различна култура да живеят заедно, уважавайки себе си, изразявайки свободно

своето мнение. И най-важното, става дума за отговорност не само на медиите, но и на всеки един човек. Защото всяко казано нещо и всяко нарисувано нещо, в конкретния смисъл, може да доведе до много опасни последици.

Понеже голяма част от нас се обединиха около становището, че самите карикатури нямат висока художествена стойност, ще си позволя да цитирам мнението на международно признатия карикатурист Плантю, който повече от 30 години работи за вестник “Монд”. Помолен да коментира, дали той като карикатурист би се почувствал ограничен, ако бъде уволнен например, след като е нарисувал подобна карикатура, Плантю заявява, че никога не би си позволил да нарисува подобна карикатура. Той казва още: “Да се спазват някои табута не означава непременно да се върви към регреса. Това не е крачка назад за свободата на словото. Това е крачка напред за интелигентността.” Според мен, именно такава интелигентност и такова желание да бъде разбран другия и да бъде наистина уважаван в неговите различия, като тук говоря не само за християните, но и за мюсюлманите конкретно, защото с това си изказване аз ни най-малко не се старая да оправдая насилието, което последва. Това е за мен единственият начин за мирно съжителство между култури, между религии и цивилизации. Защото времето на Колумб отдавна отмина, когато *Другият* беше от *другата* страна на океана. В момента другият живее до нашата входна врата. Колко милиона мюсюлмани има в Западна Европа? Колко милиона мюсюлмани има на Балканите? И ако ние не се научим да бъдем и да живеем заедно, то тогава мисля, че не ни очаква нищо добро.

Мурад Бошняк:

Завършил Висшия ислямски институт, София; имам и учител по религия „Ислям” в с. Рибново, Гоце Делчевско

Явно е, че дебатът в тази сесия ще бъде едностранен и мненията ни няма да се различават съществено. Но аз ще се опитам да започна най-напред с изявлението на проф. Божидар Димитров в един наш регионален вестник - “Струма”, който се издава в област Благоевград. Професорът започва, статията гласи така: “Лошо ни се пише, ако отстъпим за карикатурите”. Разбира се, аз най-напред си задавам въпроса: “Какво всъщност трябва да отстъпим?” – ако аз съм тази страна, която трябва да отстъпи нещо и: “Какво лошо ни се пише?” – ако в действителност отстъпим. Това означава ли, че ако ние кажем да, наистина мюсюлманите имат права, имат си правила, които те трябва да си спазват, и които ние не трябва да нарушаваме, означава ли това, че ние сме отстъпили от нашата идентичност? Това, че аз признавам правото на другия – християнин, евреин, будист или друг, с друго вероизповедание – означава ли това, че на мене ми се пише лошо?

Другият въпрос, който искам да задам е: Когато става въпрос за свободата на словото, всъщност какво означава свобода на словото? Тази свобода означава ли, че след като аз живея в една демократична България имам право свободно да излизам и да поругавам правата на другите. Ако това е свобода на словото, то аз спокойно мога да си изляза на улицата и да обиждам всеки срещнат. Това е свобода на словото. Но означава ли това, че е правилно? Означава ли, че ако един вестник

или някаква медия започне да прокламира такъв начин на свобода на словото, тази медия наистина покрива някакви норми на поведение и защитава в действителност свободата на словото?

Преди малко нашият уважаван доц. Неделчев каза, че ако някой не яде месо – в случая той каза, че е вегетарианец, а господинът до него яде свинско, аз нямам право да му забраня това. Разбира се, че няма право, но няма право и да му се надсмива и да го подиграва, че яде свинско. В случая с мюсюлманите и карикатурите точно по този начин става. Това, че карикатуристите имат правото да изразяват свои идеи с карикатури, не означава, че с тях трябва да нарушават правата на останалите хора, които осъждат подобни идеи. Ето защо аз лично задочно ще поздравя г-н Коритаров, защото той погледна на нещата и от двете страни.

Г-н Неделчев, от своя страна, твърдеше, че ислямът сам се е окарикурирал с тезата, че проф. Теофанов е обяснил достатъчно добре какво представлява исляма, че той не е религия на насилие, а на мир и спокойствие. Съжалявам, че някои хора се опитват да свържат исляма с недобросъвестните мюсюлмани. Има и мюсюлмани, има и християни, има и евреи, които крадат, лъжат, убиват, извършват насилие. Това означава ли, че християнската религия е религия на агресия или, че ислямът е религия на тероризъм?

Да се върнем към изказванията на г-н Лозанов за това, че 11 септември и Холокоста са нещо отвратително за него. Това е така за всеки един човек, който спазва нормалните норми, още повече пък за един мюсюлманин. Това наистина е нещо осъдително. Самият пратеник Мохамед, *Алейхим селям*, преди всяка една война или битка в неговия живот е съветвал: “Не убивайте жени и деца, не палете дървета и къщи, не убивайте без нужда добитък”. Това са правила и норми при воденето на битка още от времето на Мохамед, още от времето на варварството, както каза в кавички Мохамед Халаф. Но защо уважаваният г-н Лозанов не спомена за затвора Абу Гариб, защо не спомена базите в Гуантано, защо не споменава как всеки ден умират или убиват десетки деца в Палестина? Защо не ги споменават тези неща?

И най-накрая да попитам: “Не знам какво означава тероризъм и не знам защо, когато се каже думата терорист, то тя да е равна на мюсюлманин?”. Ако един мюсюлманин е терорист, знайте, че той никога няма да влезе в рая. Аз съм завършил ислямска теология, ако един мюсюлманин е терорист, то той никога няма да влезе в рая, поради простата причина, че той слага сам край на живота си, а самоубийството в исляма е забранено. Да оставим, че убива невинни деца, невинни жертви покрай него, а в същото време никой не дава гаранция, че в самия автобус, например, в който той извършва този терористичен акт, няма и мюсюлмани. Всички тези неща наистина са осъдителни и накрая като завършек само да кажа, че палешите на посолства, паленето на знамена и всички тези неща, разбира се, са вандалщина, но те са провокирани от хора, които пожелаха тази вандалщина да се случи. И успяха.

Доц. д-р Пламен Макариев:

В оставащото ни време аз бих подхвърлил като една възможност за дискусия, без да претендирам това да бъде непременно предмет на разговора, един парадокс, който ме вълнува днес от самото начало на дебата. Парадоксът е следният: тук ние имаме работа, слушаме все компетентни хора, които в една или друга степен имат отношение към словото, към печата, към медиите, към свободата на словото и т.н. Аз съм абсолютно убеден, че всеки от изказалите се – и г-н Лозанов, и г-н Неделчев, и Бойко Ламбовски – всеки от тях е наясно, че свободата на словото не е безусловна. По цял свят в цивилизованите законодателства има закони, които ограничават свободата на словото. Свобода на словото да, но докато не засегнеш някого, докато не уязвиш някого по престъпен начин. И защо никой не постави като проблем, не проблематизира това, защо от тяхна гледна точка уязвяването на религиозните чувства не е нарушение, т.е. не е излизане отвъд оправданите граници на свободата на словото. Защо, ако публикувам в своя вестник една статия, в която клеветя някого, че е извършил нещо престъпно или позорно, пък той не го е извършил и т.н., аз извършвам престъпление и мога да бъда съден, а пък, когато направя такава карикатура за пророка, то това, като че ли не влиза в тази графа, в този параграф и не подлежи на преследване. Това за мен е парадокс. Бих бил благодарен да чуя вашето мнение.

Христина Георгиева */журналист/*: Като представител на регион, в който съжителстват две религии, конфликтът и отзвукът от него са свързани с въпроса: “Дали в България е възможен процес на радикализация на ислямската общност?”

Митко Новков */журналист/*: Аз също ще питам. Оставям на страна радикалния пример с 11 септември, но преди това имаше друг пример, когато международната културна общност беше пошуряла и си скубеше косите. Примерът с взривените статуи на Буда в Афганистан. Значи това също е поругаване на религиозни ценности, също е блъскане по вярванията на хората с чук и то не с чук, а с бомби. И в същото време, обидата, която беше нанесена на хората, които са будисти не беше мултиплицирана в ислямския свят за разлика от това, че беше мултиплицирана в християнския свят и будисткия изток. Защо?

Вели Караахмед: Конкретно на въпроса: “Дали ислямските лидери в България трябва да излязат в масмедииите?” Това е задължително. Защо? Защото наистина мюсюлманите и в България, и в Афганистан, за който г-н Новков спомена, и в Йордания, и в Сирия, и в Египет, и в Саудитска Арабия, четат един и същи Коран. В същия този Коран е заложено от всевишния Аллах обичта към другия. Примери в живота на Мохаммед много. Първият му съсед е евреин, когато се разболял, той отишъл при него. В крайна сметка крайно време е лидерите да излязат с ясна позиция и да кажат: “Да, ние сме от тази страна на бариерата или не, ние сме от другата страна на бариерата”. Но това, което ще го заявя преди всички лидери и абсолютно най-отговорно пред всички вас тук, че в България няма опасност от радикален ислям. Защо? Защото аз самият, например, няма да си жертвам приятелството и чистите отношения със Стефан Илчевски, заради

това, че е дошъл Абдул Рахман или не знам кой си. Всевишният Аллах пита всеки един, който нарича себе си мюсюлманин, с думите: “О, вие вярващи защо говорите онова, което не вършите?” Вели Караахмед не е по-малко европейец от г-н Михаил Неделчев и г-н Георги Лозанов. Каквото е мястото на Стефан Илчевски в Европа, такова трябва да е и моето.

Що се отнася до въпроса на Митко Новков наистина мюсюлманите изпаднаха в ситуацията на двата вола, които пасат на поляната – единият е бял, а другият – черен. Отива вълкът и се споразумява с белия вол да изяде черния и той се съгласява. Но вълкът, след като изядл белия, след три дни пак огладнял и като отишъл вече за белия вол, белият вол почнал да плаче и казал: “Аз в момента, в който се съгласих да преговарям, си прежалих живота!”

Мурад Бошнак: Аз ще допълня за тероризма и за другия въпрос. Факт неоспорим е, че тероризмът е осъден и мюсюлманските водачи, защото той е осъден и от Корана. Само трябва да се намери някой, който да застане и да го потвърди. Който и да иска да го скрие не може, тъй като Коранът е книга, която е отворена за всички общества. Наистина такъв дебат е необходим за тероризма и то от компетентните личности, но не политически обвързани. Освен това наред с тероризма трябва да се говори и за причините, довели до този тероризъм. Казвам ви: всеки един мюсюлманин, след като е заявил, че вярва, то той безпрекословно трябва да спазва и неговия устав, неговата конституция – Корана. А Коранът забранява тероризма.

Трябва обаче да погледнем по-дълбоко нещата. Трябва да търсим начин да обясняваме на хората защо не бива да извършват терористични действия и да се опитаем да прекъснем причините за този тероризъм. Тероризмът е факт неоспорим. Кражбата е кражба и това се наказва от закона, но защо се краде? Ако попиташ един клошар, който краде, то той ще ти каже: “Та аз няма какво да ям! Трябва да крада.” Това не означава, че неговата постъпка е одобрена от закона. Като заключение нека погледнем статистиката за терористичните актове в Ирак. Колко бяха преди Америка да отиде там и колко са сега, след като влязоха там? Всички жители на Ирак са мюсюлмани и когато те извършват терористичен акт, те убиват мюсюлмани. Това не е акт вече срещу някоя друга цивилизация, не е срещу някоя друга верска група, срещу свободата на словото и т.н. Там става въпрос за убийство на мюсюлмани.

По въпроса за Буда. Виждате, че терористите не се спират пред нищо. Преди няколко дни взривиха една от най-свещените джамии в Ирак. Така че за терориста няма светини.

Закриване на дебата

д-р Симеон Евстатиев:

Вие наистина изправихте нашите мюсюлмански приятели пред лицето на глобалните предизвикателства, каквато точно е темата на друг проект – „Мюсюлманската общност в България пред лицето на глобалните предизвикателства”. Поради това, но най-вече с оглед на липсата на време, ще

оставя нашия участник Мурад Бошняк да отговори на този въпрос на следващия дебат – нека тази тема да остане като мост между този и следващия дебат на Центъра за интеркултурни изследвания и партньорство. Смятам, че днес ние наистина станахме свидетели на интересни и ползотворни дискусии по жизненоважни за нашето съвремие теми. Участието на видни учени и интелектуалци, както и на мюсюлмани в нашия форум го превърна в място, където бяха обсъдени въпроси, които още дълго ще продължат да тревожат нашето общество и на които ние като учени-изследователи на исляма, няма да спрем да обръщаме внимание.

Благодаря ви за участието и заповядайте отново на нашия следващ дебат, който ще се проведе след около два месеца – отново в София и отново с представители на самата мюсюлманска общност в България.